

Національно-патріотичне виховання у процесі вивчення народознавства

Наталя БОГДАНЕЦЬ-БІЛОСКАЛЕНКО, доктор педагогічних наук, професор, завідувач відділу навчання мов національних меншин та зарубіжної літератури Інституту педагогіки Національної академії педагогічних наук України (Київ, Україна)

На сучасному етапі національно-патріотичне виховання набуває неабиякого значення, особливо відчутно в умовах війни. На жаль, що лише зараз такою важкою ціною відбувається переосмислення / переоцінка цінностей. В умовах сьогодення формування національної свідомості, успадкування молодим поколінням культурного досвіду українського народу й досі є одним із провідних завдань виховання молоді, оскільки забезпечує плекання громадян-патріотів своєї країни, здатних захистити її незалежність і цілісність. Отже, національно-патріотичне виховання має бути дієвим, а не лише задекларованим на папері у наказах.

Формування духовно багатой особистості є основною метою виховання. Така особистість формується на основі культури, яка завжди має національно-конкретний характер. Іншими словами, виховні ідеали кожного народу засновані на його культурі, отже, виховання має бути обов'язково національним. «Досі людство не виробило іншої форми духовності, окрім національної. А загальнолюдське існує тому, що існує національне» [5, с. 46].

Питання виховання на національних засадах хвилювало багатьох українських педагогів. Таких поглядів дотримувалися, наприклад, Борис Грінченко, Олена Пчілка, Григорій Шерстюк, Софія Русова, Спиридон Черкасенко, Яків Чепіга, Олександр Музиченко, Григорій Ващенко та ін. Визначний український педагог Яків Чепіга з цього приводу, зокрема, писав: «В національному вихованні сила й здоров'я нації, її матеріальний добробут, її поступова культура, її духовна міць. Все це розвивається тільки національним вихованням, тільки воно одне не шкодить зростові й розвиткові індивідуальних гідностей вдачі нації. Бо національне виховання має таке відношення до нації, як індивідуальне виховання до окремої людини; воно ґрунтується на вивченні всіх відмінностей національного Духа і вдачі. Національне виховання – життєва потреба нації. Національна честь і гордість, у найвищій значенні цих слів, має найбільше задоволення від всесвітнього визнання за нацією тих або інших заслуг в духовній творчості, в науці, літературі й мистецтві, і у практичному будівництві суспільно-соціального життя, що наближає до всесвітнього ідеалу» [8, с. 23].

Саме на засадах національного виховання можуть бути розроблені виховні ідеали. Під виховними ідеалами звичайно розуміють уявлення про найвищу досконалість, яка, як взірець, норма і найвища мета, визначає певний спосіб і характер дії людини чи суспільного класу. І вірно чи ілюзорно відображує корінні суспільні інтереси.

Високі ідеали – запорука високого духовного буття суспільства. Інший український педагог Григорій Ващенко писав: «У виборі ідеалу людини велику

роль мають відігравати традиції. Відмова від них означало б відмову від своєї національності. Традиційний ідеал людини – це не вишивана сорочка, яку можна скинути і все ж таки залишитись українцем. Ідеал людини – це те найкраще, що створив народ у розумінні властивостей людської особистості та її призначення.

Але що визначати за традиційний ідеал людини, коли їх у народі не один, а декілька? Традиційним ідеалом треба визнати той, що витримав іспит історії, найбільш відповідає психології народу та його призначенню, увійшов у психіку народних мас, відбитий у народній творчості і в творах у кращих митців і письменників, що стали духовними провідниками свого народу» [3, с. 104].

Виховний ідеал того чи іншого народу залежить від його державного устрою, світогляду, моралі, від рівня розвитку культури, від особливостей його національної психіки, що формують національний характер. Значні зміни у житті народу спричиняються і до змін в його виховній системі і, в першу чергу, в виховному ідеалі. Він відбивається і в звичаях народу, і в його піснях, і в творах письменників. Він формується віками і за традицією переходить від старших поколінь до молодших, які його доповнюють й удосконалюють.

Інший український педагог сучасності О.Вишневський у виховній традиції розрізняє зовнішні, формальні ознаки (носіння сорочки-вишиванки, шароварів, козацькі вуса, оселедець на голові тощо). На його думку, від них не варто відмовлятися у плані вшанування традицій. Разом з тим, ці атрибути ідеалізованої чоловічої зовнішності або щось подібне не варто переоцінювати, вважати домінантними [4, с. 73]. О.Вишневський, як і Г.Ващенко, вважає, що стрижневим у виховній традиції є саме духовні здобутки, народні ідеали, народний світогляд, релігія, мораль.

Спостереження та висновки в різних галузях науки (філософії, педагогіки, психології) переконують у тому, що загальнолюдської культури ніколи не існувало, навряд чи можливе її утворення будь-коли. Культура завжди має відтінок національного, виявляючи духовну сутність окремо визначеного етносу, народу, нації. Слушними з цього приводу є думки українського педагога Софії Русової: «Національне виховання виробляє у дитини не подвійну хистку мораль, а сприяє формуванню міцної цілісної особистості. Національне виховання через пошану і любов до свого народу виховує в дітях пошану і любов до інших народів і тим приведе не до вузького відокремлення, а до широкого єднання й світового порозуміння між народами і націями» [7, с. 24].

Саме такий аспект і зумовлює гіпотезу про те, що національне виховання дитини програмує цілісну особистість, невіддільну від загальнолюдських ціннісних орієнтирів, які підносять її як національну інкультурну істоту на якісно новий, вищий ступінь розвитку.

В основі ідеалу приховані як загальнолюдські, так і національні цінності. До загальнолюдських цінностей належать насамперед закон творення добра, боротьба зі злом, пошук справедливості, правди, визнання Любові та Краси.

Ідеал національного виховання має традиційні, зовнішні ознаки (носіння шароварів, сорочки-вишиванки, козацького оселедця та вус) і державний

устрій, світогляд, мораль та рівень культури, національний психологічний характер. Це позначається на звичаях народу, його піснях, творах художньої літератури. Проте, за нашими спостереженнями, виховний процес у сучасних умовах відзначається різким спадом морально-етичного впливу з боку сім'ї, навчально-виховних закладів, засобів масової інформації. Діти все далі відокремлюються від дорослих, створюючи сумнівні ідеали легкого життя без докладання праці та духовних пошуків. Цілком закономірно серед дітей віддається перевага маскультурі сьогодення. Ціннісні орієнтири починають формуватися у дитини вже змалку. Ще в дошкільний період дитина на елементарному рівні опановує моральні категорії: добро і зло, пробує оцінювати під цим кутом зору власні вчинки. Перебуваючи в середовищі дорослих, вона мимоволі засвоює етичні норми поведінки, ставлення до них – позитивне чи негативне.

З самого дитинства потрібно формувати національно-патріотичний дух малого українця, засобом художнього слова, патріотичними заходами, народними святами тощо.

Під патріотичним вихованням дітей розуміємо цілісний системний процес із розвитку патріотичних почуттів, спрямованих на усвідомлення дитиною себе як особистості, представника свого народу, нації та цілісного людства, що виступає як активізуючий чинник відповідальної поведінки і служіння як своїй державі, своєму народові, так і людству загалом. Національне виховання вбачаємо передусім потребами суспільства у національних цінностях, головна мета якого – передання національної ментальності і на цій основі формування особистісних рис громадянина України, які передають національну самосвідомість, що стосується як українців, так і представників інших народів, які проживають в Україні. Водночас патріотичні почуття визначаємо як системний цілеспрямований процес розвитку змістового і сутнісного наповнення емоційно-почуттєвого складника патріотизму особистості дитини, що забезпечується діяльнісним механізмом гідної взаємодії особистості із собою як представником свого народу, із власним народом та його надбаннями, з іншими народами.

Аналіз наукових джерел дав змогу виокремити основні напрями виховання патріотичних почуттів, зокрема:

- народознавчий напрям (ставлення до батьків: любов, турбота, повага до сім'ї, родини, роду, народу, який має спільну Батьківщину, чуття єдиної родини);
- українознавчий напрям (ціннісне ставлення до духовного світу своєї нації: історії, культури, мови, народних традицій, звичаїв, національних символів; здатність до національного самовизначення);
- краєзнавчий напрям (ставлення до місця народження, проживання та поховання членів роду; знання про вулицю, місто (село), край, природу та географію своєї держави) [4].

З огляду на зазначене нами була розроблена програма з «Народознавства» для 1-4 класів (авторський колектив: Н.Богданець-Білоskalенко – керівник, Н.Михайлина, Т.Хорошковська-Носач). З програмою можна ознайомитися на

сайті

за

покликанням

https://sites.google.com/view/narodoznavstvo?fbclid=IwAR0L4WxaQZOo5BokQvZeumXdhPr1LaFr36IPHKV3Nn2_YMchcWwEKceJmsM

чи за QR-кодом

Курс «Народознавство» розрахований на 1 годину на тиждень, 35 годин на рік у 1–4 класах [2].

Зміст курсу «Народознавство» у 1–2 класах систематизовано за такими тематичними блоками: «Вступ», «Я – дитина України», «Моя родина – маленька Україна», «Моя країна – Україна», «Культура і побут народу України», «Традиції та звичаї українського народу. Народний календар», «Повторення та узагальнення».

У 3–4 класах учням пропонуємо вивчення історії, культури своєї держави. Учні/ учениці дізнаються про походження назви нашої країни, про племена та народи, що населяли колись, вивчать міфи, легенди і перекази про створення світу, народу. Одночасно можуть вести літопис своєї місцевості, свого краю, вивчати творчість місцевих народних майстрів, ознайомлюватися з духовною спадщиною свого міста чи села, області, з роллю церкви в житті українців колись і тепер. Учні спостерігатимуть за внеском свого роду в досягнення міста чи села. Ширше вивчатимуть народний календар, історію козацтва. Набуватимуть практичних навичок, розмалюють писанку, виготовлять народну іграшку. Дітям пропонуються теми (за вибором), над якими вони будуть працювати і досліджувати самостійно, користуючись додатковою літературою.

Зміст курсу «Народознавство» у 3–4 класах систематизовано за такими тематичними блоками:

3 клас

«Україна – моя держава». «Неповторність моєї України». «Українська пісня». «Моя родина – частина України». «Народні та національні свята й обряди осіннього та зимового циклу». «Український побут». «Свята й обряди весняного циклу». «Історія українського козацтва». «Уроки серед природи. Літні народні свята в Україні».

4 клас

«Краю мій, земля священна». «Якого ми роду-племені». «Неповторність української національної культури». «Уроки серед природи. Народні свята літнього циклу календарної обрядовості».

Теми в 4 класі готують учнів до уроків історії у 5 класі, а тому й у їх змісті зацентровано більше уваги на вивчення історії, культури своєї держави.

Таким чином, для виховання майбутніх національно-свідомих громадян своєї держави потрібно переорієнтувати засади освіти, починаючи з найнижчої ланки дошкілля і продовжуючи в початковій, середній та старшій школі, в рідше національно-патріотичне. Особливо варто посилити в сучасних умовах. Прикладом цього можуть стати заклади освіти Львівщини (Славське, Стрільки, Борислав та ін.), де виховання учнів та дітей відбувається на козацько-лицарській педагогіці, зокрема використання в роботі гри «Джура» (Сокіл).

Список використаних джерел:

1. Богданець-Білоskalенко Н.І. Проблема формування особистості у змісті підручників з читання для початкової школи (50-ті роки ХІХ – 50-ті роки ХХ ст.). – К. : НВФ «Славутич-Дельфін», 2014. – 152 с.
2. Богданець-Білоskalенко Н., Н.Михайлина, Т.Хорошковська-Носач Народознавство. Програма для 1-4 класів. К., 2022.
3. Ващенко Г. Виховний ідеал. –П.: Полтавський вісник, 1994. – 190 с.
4. Вишневський О. Сучасне українське виховання: Пед. нариси. – Львів: Львівський обл. наук.-метод. ін-т освіти; Львівське обл. пед. т-во ім. Г.Ващенка, 1996. – 238 с.
5. Дзюбишина-Мельник Н. Фольклор і українська дитина. *Рідні джерела*. – 1998. – № 1-2. – С. 46-48.
6. Руденко Ю. Український національний характер: сутність, витоки і шляхи формування в учнів і студентів. Біла Церква, 2019. – 312 с.
7. Русова С. Вибрані педагогічні твори. – К.: Освіта, 1996. – 304 с.
8. Чепіга Яків. Національне виховання. *Світло*. – 1910. – Кн. 1. – С.23-28.
9. Шкрєбтієнко Л. П. Виховання патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку засобами художньої літератури : автореф. дис. ... к. пед. н. : 13.00.08 (наук. кер. Н. І. Богданець-Білоskalенко. – Одеса, 2019. – 20 с. [Електр. ресурс: <http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/1843>].